

Հայաստանի

Կոմիտե

Գրություն

1. Այս փոստի մասին
2. Յոս Լուսինյանի մասին
3. Լուսինյանի անձնական շահերի մասին
4. Լուսինյանի անձնական
5. Յոսի անձնական անձնական
6. Լուսինյանի անձնական անձնական
7. Յոսի անձնական անձնական
8. Յոսի անձնական անձնական
9. Լուսինյանի անձնական անձնական
10. Լուսինյանի անձնական անձնական

1630 6 1630

6036/200

23/11/2000

გლესთა საკითხი საფრანგეთში.

თარგმანი

პ. ძარუმიძისა.

გამოცემა „გუთნისა“, № 4.

თბილისი

სტამბა შ. ე. ხელაძისა, სოლოლაკი, პასკევიჩის ქ., სახ. № 3.
1906 წ.

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 27 февраля 1906 г.

გლახთა საკითხი საზრახეთში.

I

საფრანგეთში და მომეტებულ ნაწილ ევროპის სხვა ქვეყნებში საგლახო საკითხი მიწად-მოქმედების კაპიტალიზაციის, ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ, მსხვილ და წვრილ მიწად-მფლობელობათა შორის ბრძოლის საკითხად გადაიქცა. პერიოდიულმა და ხშირმა კრიზისებმა ამ ბოლო ხანებში ძლიერ გააშწავეს საგლახო საქმე ევროპის სხვა და სხვა ადგილას და მით უმეტეს საფრანგეთში, სადაც სოფლის მცხოვრებნი შეადგენენ 62 პროცენტს საფრანგეთის მცხოვრებთა რიცხვისას.

რომ უფრო უკეთ წარმოვიდგინოთ ფრანგ გლეხის თანამედროვე ეკონომიური და სოციალური მდგომარეობა, საჭიროა თვალი გადავაგლოთ მის მდგომარეობას დიდ რევოლიუციამდე და მის შემდეგ.

საფრანგეთში ბატონყმობის გაუქმება დაიწყო XV—XVI საუკუნეში. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, რევოლიუციის დროს გლეხ-კაცი ფაქტიურად და თითქმის იზორდიულათაგანსე ფეოდალურ სენიორის, მემამულის მონობის უღელში ება. უმიწა-წყლობამ, აუარებელმა და აუტანელმა სახელმწიფო გადასახა-

დებმა, ჩარჩების, მემამულეების, სამღვდლოების და მეფის მოხელეთა ყვლეფამ და ცარცვა-გლეჯამ გლეხ-კაცი უკიდურეს სიღატაკეში ჩააგდო. ამასთან ერთად უსწავლელობა და უუფლებობა უფრო უხუთავდა სულს გლეხ-კაცობას; კულტურულად სოფელი ძლიერ დაცემული იყო ამ დროს. მიწა ისევ პრიმიტივულად მუშავდებოდა, სამეურნეო ტექნიკა თითქმის ისევე იყო, როგორც მათე საუკუნეში. ხსნა არსაით იყო. გლეხ-კაცობა მეტისმეტ აუტანელ მუშაობისაგან და გაჭირვებისაგან, მუდმივ შიმშილისაგან და ავადმყოფობისაგან სწეულდებოდა, იხოცებოდა, ომებმა ხომ სულ მთლად გაანახევრა საფრანგეთის გლეხობა.

„საფრანგეთში, სწერდა 1779 წელში ინგლისელი მოორი, სატახტო ქალაქის უსაქმური ღატაკები უფრო უკეთეს პირობებში სცხოვრებენ, ვიდრე შშრომელი გლეხ-კაცობა... ყოველ ქვეყანაში ცუდი მოსავალი დროებით გამოიწვევს ხოლმე ხალხში გაჭირვებას და შიმშილს. მაგრამ, თუ ისეთ ქვეყანაში, როგორც საფრანგეთია, გლეხ-კაცობის სიღატაკე შეუცვლელად რჩება რამდენიმე მეფის განმავლობაში, ეს უტყუარი მაჩვენებელია მთავრობის უზრუნველობისა და მთავრობა ამ შემთხვევაში ხალხის მჩაგვრელად ხდება“. მოორის გარდა ბევრი სხვა ამ დროის მწერლებიც (როგორც მაგალითად, იუნგი, რომელიც დიდ რევოლიუციის წინ საფრანგეთში მოგზაურობდა) ამტკიცებენ, რომ XVIII საუკუნეში გლეხი საფრანგეთში ძლიერ დაბეჩავებული იყო.

გლებთა დაცემულმა მდგომარეობამ XVIII საუკუნეში ორი საკითხი წამოაყენა გადასაწყვეტად: ა) გლებთა განთავისუფლება ფეოდალურ მონობისა და აუარებელ გადასახადებისაგან და ბ) უზრუნველყოფა თავად-აზნაურობისა ან რომელიმე სხვა საზოგადოებრივ კლასის ახალ დამონებისაგან საბატონო მიწების თანაბარ განაწილებით გლებთა შორის.

პირველი საკითხი კატეგორიულად და საფუძვლიანად გადასწყდა 23 ივნისს 1789 წელს. ლუი XVI დიდის ამბით დაჰპირდა თავად-აზნაურობას „ფეოდალურ უფლებათა ხელ-შეუხებლობას“, მაგრამ თვე ნახევარიც არ გასულა, რომ გამოცხადდა განთქმული „ოთხი აგვისტოს დეკრეტი“. ამ დეკრეტის პირველ მუხლში ვკითხულობთ: „ნაციონალური კრება*) აუქმებს ფეოდალურ წესწყობილებას“. შემდეგში ფეოდალურ წესწყობილებას სამუდამოდ მოეღო ბოლო კონვენტის***) დეკრეტის ძალით 17 ივლისს 1793 წ. მეორე საკითხს-კი, რომელიც თვით გლებობამ წამოაყენა, სხვანაირად მოექცა ნაციონალური კრება. ბურჟუაზია ნათლად ზედავდა თავის კლასობრივ ინტერესებს და, რასაკვირველია, ფიქრდაც არ მოსვლია გლებკაცობის

*) ხალხის წარმომადგენელთა პირველი კრება საფრანგეთში (17 ივნისს 1789 წ.).

**) ხალხის წარმომადგენელთა კრება, რომელმაც 21 ივნისსთვის 1792 წ. საფრანგეთი რესპუბლიკად გამოაცხადა.

მოთხოვნილებათა სრული დაკმაყოფილება. მართალია ფეოდალური წესწყობილება გაუქმდა, მაგრამ ბურჟუაზიას ხელიც არ გაუნძრევია, რომ უზრუნველ ეყო მშრომელი ხალხი ხელ-ახალ დამონებისაგან. მაგრამ თვით დროთა ვითარებამ აიძულა ბურჟუაზია ამ საკითხისთვისაც ყურადღება მიექცია. რევოლუციის გრიგალმა, რომელიც გლეხთა მოძრაობით დაიწყო, გამოიწვია თავად-აზნაურთა გადასახლება, ემიგრაცია. შემამულეები ასობით და ათი-ათასობით ანებებდნენ თავს მამულებს, ციხე-კოშკებს, სასახლეებს და გარბოდნენ ბელგიაში, ავსტრიაში და გერმანიაში, სადაც საფრანგეთის სარევოლუციო მთავრობის წინააღმდეგ აგიტაციას სწევდნენ და მტრის ჯარებში საფრანგეთის წინააღმდეგ იბრძოდნენ. ნაციონალურმა კრებამ 1792 წ. 14 აპრილის დადგენილებით გაქცეულ თავად-აზნაურებს მამულები სულ ერთიანად ჩამოართვა და სახელმწიფოს გადასცა. ოთხი თვის შემდეგ ამავე კრებამ 14 აგვისტოს გამოსცა დეკრეტი, სადაც ვკითხულობთ: „წვრილ მესაკუთრეთა რიცხვის გასამრავლებლად... ის სახნავი მიწები, საძოვრები და ვენახები, რომლებიც გაქცეულ თავად-აზნაურთა საკუთრებას შეადგენდა, უნდა დაიყოს პატარ-პატარა ნაქრებად (ოთხიდან ექვს დღიურამდის) და გაიყიდოს“.

ნაციონალურ კრებას უნდოდა ამით გლეხკაცობა თავის მხარეს გადაებირებინა და ამასთან ერთად ფულიც ეშოვა, რაც აუცილებელ საჭიროება

შეადგენდა შინაურ და გარეშე მტრებთან ბრძოლაში. მაგრამ გლეხობას იმედი ჰქონდა, რომ თავდაზნაურთა მიწები უსასყიდლოდ დაურიგდებოდათ და, რასაკვირველია, ამ ნახევარ ზომით არ დაკმაყოფილდა. მიწები არ იყიდებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ ძლიერ იაფად იყო დაფასებული. იმის გარდა, რომ მომეტებულ ნაწილს გლეხკაცობისას ყიდვის სახსარი არა ჰქონდა, ბევრს ეშინოდა კიდევ, რომ ნაყიდი მიწები ისევ წაერთმეოდათ; ამასთან უსასყიდლოთ დარიგების იმედიც ჰქონდათ. ამ გვარად 4—5 წლის განმავლობაში მხოლოდ 452,000 ნაქერი გაიყიდა. ეს გაყიდული მიწები შემდეგში, რესტავრაციის დროს, ერთ მილიარდ 297 მილიონ ფრანკად დაფასდა, რაც დაახლოვებით მთელ საბატონო მამულების ღირებულობის მეთაედს შეადგენდა. ამ 452,000 ნაქერიდან მეტი წილი ჩარჩებმა იგდეს ხელთ და შემდეგ ერთი სამად ჰყიდდნენ გლეხ-კაცობაზედ.

ემიგრანტთა მამულების გაყიდვა რომ ცოტა დიდხანს გაგრძელებულიყო, ადვილად შესაძლებელია, რომ გლეხ-კაცობას სულ თუ არა, ამ მიწების მომეტებული ნაწილი მაინც გამოესყიდა და ამ აქტს ამით საფრანგეთის გლეხოზის მომავალ ბედობაზედ დიდი გავლენა ექნებოდა. მაგრამ პირველმა უკან დახევამ ძველ წესწყობილებისაკენ, რეაქციის დაწყებამ მამულების გაყიდვის შეჩერება გამოიწვია და შემდეგ 30 წლის განმავლობაში, ჯერ პირველ იმპერიის, და შემდეგ რესტავრაციის დროს

მთავრობა მთელის თავის ძალღონით ცდილობდა არა მარტო დეკრეტის გაუქმებას, არამედ იმასაც კი, რომ საფრანგეთში მიწისმფლობელობა ისევ მოეწყო, როგორც რევოლიუციამდე იყო.

დირექტორიის დროს შეჩერებულ იქმნა ემიგრანტთა მამულების გაყიდვა. შემდეგში ნაპოლეონმა, კონსულობის დროს, საბოლოოდ გააუქმა 14 აპრილის დეკრეტი. ნაპოლეონი გრძნობდა, რომ იმპერატორობისაკენ გზის გასაკაფავად საჭირო იყო რომელიმე საზოგადოებრივ ჯგუფის ერთგული მომხრეობა, გრძნობდა იმასაც, რომ ამ როლს საუკეთესოდ შეასრულებდა ძველი თავად—აზნაურობა და ამიტომ მათ პატიება გამოუცხადა და ჩამორთმეული მამულებიც უკან დაუბრუნა.

ნაპოლეონის დაწყებული საქმე რესტავრაციამ დაამთავრა. ლუი XVIII-ემ ტახტზე ასვლისათანავე (1814 წ.) ყველა გაუყიდავი მიწები ისევ გაქცეულ მემამულეებს დაუბრუნა. ათის წლის შემდეგ კარლოს X იმავ მემამულეების დახმარებით გამოსცა კანონი, რომლის ძალითაც გაყიდულ მიწების სამაგიეროდ მათ ჯილდოთ უბოძა ყოველ წლიური რენტა 30 მილიონი. ეს ხარკი (1829 წლამდის 30 მილიონი იყო და შემდეგ-კი 26 მილიონი ყოველ წლივ), რომელსაც ხალხი დღევანდლამდის იხდის, ეხლა დიდ თანხად გადაიქცა (2 მილიარდი).

ასეთი იყო სვებედი ერთად ერთ რადიკალურ აქტისა მიწის მფლობელობის საკითხის გადაწყვეტაში: ამ პირველ ცდას, რომელიც ხალხს ორ მი-

ლიარდათ (თუ არ ჩავთვლით მიწების ყიდვის დროს დახარჯულ ფულს) დაუჯდა, შედეგათ მოჰყვა წვრილ შესაკუთრეთა რიცხვის გამრავლება ერთ მილიონის შეოთხედით. ამის შემდეგ, მთელ მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში, სრულიად ვერ ნახავთ იმის ცდას, რომ შემამულეთა და გლეხთა ურთიერთობა მოწესრიგებულიყო, რომ გლეხის საკუთრება გაფართოვებულიყო და გლეხი მსხვილ შემამულის გავლენისაგან განთავისუფლებულიყო. XX საუკუნეშიაც კი ვხედავთ დაახლოვებით იმავე სურათს, რა სურათსაც წარმოადგენდა მიწის მფლობელობა საფრანგეთში რევოლუციამდის!

II

XVIII საუკუნის დამლევში (1790 წ.) საფრანგეთის მცხოვრებნი შეადგენდნენ 26,500,000 სულს; ერთი მეათედი ამ რიცხვისა იყო ქალაქის მცხოვრებნი. დანარჩენ ოც-და-ოთხ მილიონიდან მხოლოდ სამ მილიონს ჰქონდა მიწის საკუთრება.

გლეხის საკუთრება მეტად მცირე და დაქუცმაცებული იყო და შეადგენდა მთელ საფრანგეთის სახნავ მიწების ერთს მესამედზე ნაკლებს. დანარჩენ ორ მესამედს, რომელიც უმთავრესად თავდაზნაურთა საკუთრება იყო, მოიჯარადრენი ამუშავებდნენ და შემამულეს მიწის ქირად შემოსავლის ნახევარს აძლევდნენ. შვიდი მერვედი საფრანგეთის მიწებისა სანახევროდ მუშავდებოდა. მხოლოდ აქა-

იქ მოიჯარადრე იჯარას ფულად იხდიდა (ფერმერობა). უმიწაწყლო გლეხთა რიცხვიც ბლომად იყო.

საერთოდ ამგვარი იყო საფრანგეთის მიწის-მფლობელობის სურათი 1789 წლამდის. ვნახოთ ეხლა რას წარმოადგენს საფრანგეთის თანამედროვე მიწის მფლობელობა.

1896 წელს საფრანგეთში 38 მილიონ ნახევარი მცხოვრები იყო. სოფლის მცხოვრებნი ცხრა მეათედის მაგივრად მხოლოდ ექვს მეათედს შეადგენდნენ. მაგრამ უკანასკნელთა რიცხვი კი ისევ უწინდებურად 24 მილიონი დარჩა, საიდანაც მუშა ხელის რიცხვი 6 მილიონ ნახევარი იყო (ქალები, მოხუცები და ბავშვები რომ არ ვიანგარიშოთ). 1892 წლის სტატისტიკით მიწადმომქმედთა მდგომარეობა ამნაირი იყო:

1) მიწის მესაკუთრე და მხოლოდ თავის საკუთარ მიწაზედ მომუშავეთა (პირადათ ან მოურავების საშუალებით) რიცხვი 2,199,220 ანუ 33,00 %

2) მიწის მესაკუთრე, მაგრამ ამ მიწის სივიწროვის გამო სხვის მიწაზედ მოიჯარადრეთ, მონახევრეთ ან მოჯამაგირეთ მომუშავეთა რიცხვი 1,188,025 ანუ 17,80 %

3) რიცხვი უმიწაწყლოთა, სხვის მიწაზედ მომუშავე ფერმერთა, მონახევრეთა, მუშათა და მოსამსახრრეთა . . . 3,275,890 ანუ 49,20 %

სულ 6,663,135 ანუ 100 %

ამ ანგარიშიდან ნათლად ვხედავთ, რომ საფრანგეთის მიწის მუშათა ნახევარს მიწაზედ არავითარი საკუთრება არ გააჩნდა, და მეორე ნახევრის ერთს მესამედს, წვრილფეხა გლეხობას მარტო თავის საკუთარ მიწის საშუალებით რჩენა არ შეეძლო. ამ გვარად საკმარისი მიწა აქვს მხოლოდ ერთს მესამედს და ამ ნაწილს შეადგენენ მსხვილი და საშუალო მემამულენი.

ვნახოთ ეხლა რანაირად არის დაყოფილი მიწა ამ 3,387,245 მესაკუთრეთა შორის.

მთელ საფრანგეთის სახნავ მიწების სივრცე 1892 წ. იყო 49,378,813 ჰექტარი (ჰექტარი დაახლოვებით დღიურ ნახევარს უდრის). ეს მიწა დაყოფილია 5,702,752 საოჯახო ნაქრებად (хозяйственный участок). ამ ნაქერთა რიცხვი უფრო მეტია მემამულეთა რიცხვზედ, რადგან ზოგს მემამულეს ორი და ზოგჯერ მეტი ნაქერი უჭირავს. ნაქრების სივრცის რაოდენობა ამ გვარია:

ნაქრის სიფართოვე	ამ გვარი ნაქერი რაოდენია	სულ რაოდენი ჰექტარია	მთელ სახნავ მიწების სივრცის %
1 ჰექტარზე ნაკლები.	1,235,405	1,327,239	2,68 %
1-დან 5 ჰექტარამდის.	2,829,259	5,489,250	11,22 %
5 „ 10 „	788,299	5,755,500	11,65 %
10 „ 40 „	711,118	14,313,417	28,98 %
40 „ და მეტი.	138,671	22,493,393	45,47 %

ამ ანგარიშიდან მშვენივრად ვხედავთ იმას, თუ რაგვარი ურთიერთობა იყო მსხვილ და წვრილ მიწის მფლობელობათა შორის. 4 მილიონ წვრილ მესაკუთრე გლეხთა საკუთრება (ხუთ ჰექტარამდის) მთელ მიწის სივრცის ერთს მეექვსედს და 800,000 უფრო შეძლებულ გლეხთა მიწები (ხუთიდან ათ ჰექტარამდის) ერთს მეათედს (პირველთან ერთად კი მთელი მიწების ერთს მეოთხედს) შეადგენენ, — მაშინ, როცა 850 ათასი საშუალო და მსხვილ მემამულეთ დანარჩენი სამი მეოთხედი უქირავთ. თუნდაც რომ მივიღოთ მხედველობაში ის გარემოება, რომ ზოგიერთი ნაწილი ათიდან ორმოც ჰექტარიან მამულებისა შეძლებულ გლეხ-კაცობას უქირავს, მაშინაც საგლებო მიწების სიფართოვე თითქმის იგივე იქნება, რაც XVIII საუკუნეში იყო.

მეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში მიწის-მფლობელობის ხასიათი ძლიერ შეიცვალა. საშუალო და მსხვილ მამულების მეტი ნაწილი ხელთ იგდო ბურჟუაზიამ. მონახევრების (половники) მაგივრად, რომელთა რიცხვმაც 7,18 % იკლო, ერთის მხრივ ვხედავთ ფერმერებს და მეორე მხრივ ქირით მომუშავეთ—პროლეტარებს. მაგრამ მსხვილ მემამულეთა და გლეხთა შორის ურთიერთობა ამით შესამჩნევად არ შეცვლილა. პირიქით, მომეტებულ შემთხვევაში ისეთივე იყო როგორც დიდ რევოლუციის წინ. ეხლაც, როგორც XVIII საუკუნეში, მსხვილი მემამულე ფაქტიურად თავის მამულების მიდამოში განუსაზღვრელი ბატონია, რომელსაც

ემორჩილება ადგილობრივი ადმინისტრაციაც, ინტელიგენციაც და სამღვდლოებაც, — რომელიც, სარგებლობს რა თავის ეკონომიურ ბატონობით გლეხობაზედ, უკანასკნელთათვის თავის ნებასურვილს კანონათ შქმნის, უკარნახებს თავის რელიგიურ და პოლიტიკურ რწმენას და ამის გარდა აიძულებს, რომ დეპუტატთა საკრებულოში და გენერალურ შტატებში ან თავის თავი, ან თავის სასიამოვნო კანდიდატი გააგზავნიოს.

ხევით ნათქვამით ჩვენ არ გვწადდა დაგვემტკიცებინა, ვითომ საფრანგეთის გლეხი XIX საუკუნეში ისეთივე იყო, როგორც XVIII საუკ. დამლევში. პირ იქით, რაც შეეხება კულტურას და გონებრივ განვითარებას, ამ შემთხვევაში გლეხობამ დიდი ნაბიჯი წასდგა წინ ამ საუკუნის განმავლობაში. რევოლუციის წინა დროის მშვიერ-მწყურვალ, უსწავლელ, უუფლებო და დაჩაგრულ გლეხისთვის რომ ეჩვენებინათ თანამედროვე წერაკითხვის მკოდნე გლეხი, რომელიც სარგებლობს თითქმის ყველა სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებით, რომელმაც არ იცის რა არის განუწყვეტელი სიმშვილი და უწინდებური ცარცვა გლეჯა, ურცხვი, აშკარა ძალმომრეობა, — ის, უსათუოდ, ვერც კი გაბედავდა უკანასკნელისათვის თავის შთამომავალი დაერქვა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მემამულეთა და მშრომელ გლეხ-კაცობის ურთიერთობას, რომელიც ეკონომიურ დამონაწევბის წაყოფია, მაინც ფეოდალური წესწყობილების ხასიათი შერჩა.

მაშ რა მიზეზებია, ან და რა შედეგი შეიძლება მოჰყვეს იმ გარემოებას, რომ მთელ საუკუნის განმავლობაში გლახთა წვრილი საკუთრება თითქმის ერთგვარი დარჩა, არ დაკარგა არც თავის ფორმები, არც სივრცე და რაოდენობა და არც მსხვილ მიწის საკუთრებასთან განწყობილება შეიცვალა? ეს უცვლელობა შეჩერებისა და უძლურების მაჩვენებელია, თუ, პირიქით, ამტკიცებს მიწაზედ წვრილ საკუთრების ძალას და ცხოველმყოფელობას? გვაქვს უფლება, რომ საფრანგეთის გლახობას დანაშაულად ჩავუთვალოთ ის გარემოება, რომ მან მთელ საუკუნის განმავლობაში ვერ შესძლო ეკონომიურად წელში გასწორება, ვერ შესძლო მიწის ხელთგდება და ამით მსხვილ მემამულეთა ბატონ-მბრძანებელობისაგან თავის ხსნა, თუ ქებაც დაიმსახურა მით, რომ ამ გლახობამ ხელიდან არ გაუშვა ის საკუთრება მაინც, რომელიც დიდ რევოლიუციამდის ეზადა, ფეხ-ქვეშ გაიმავრა იგი და უმიწაწყლო პროლეტარად არ გახდა?

III

თუმცა საფრანგეთის დიდმა რევოლიუციამ გლახს წილად არ არგუნა მიწა, არც მეორედ დამონაევებისაგან იხსნა იგი, მაგრამ იმის დიდი ღვაწლი იმაში გამოიხატება, რომ ძალით არ წაართვა მიწა, რაგორც ეს ინგლისში და ჰრუსსიაში მოხდა, ახალ ეკონომიურ ურთიერთობის ნაადგარს გლახი ხელ-ფეხ შე-

ბორკილი არ მისცა, მძღაურ კაპიტალის ბრჭყალებთან საბრძოლველად წელში გაწვევტილი არ გაუშვა. მან გლახობის მეტს ნაწილს მიწა შეარჩინა და ამგვარად კაპიტალიზმს პროლეტართა რაზმი არ დაუმზადა. ამით გლახობას შეძლება შეეცა, თავის ძაღდონათ ებრძოლა და მცირე კეცონომიური დამოუკიდებლობა მაინც შეეჩინა.

XIX საუკუნის დასაწყისიდანვე საფრანგეთის გლახობას ერთი მეორეზედ უფრო მძღაერი და საშიში ძალები ებრძოდნენ. ეს ძალები მას დამოუკიდებლობის და მიწის წართმევას, დამონაგებას უქადდენ. პირველ ოც-და-ათი წლის განმავლობაში სისტემატიურმა რეაქციამ თანდათან აღადგინა ფეოდალური წეს-წყობილება; გლახობას დაუპირდაპირა მისი ძველი მტერი, გაუმაძღარი, შეუბრალელებელი და გაბოროტებული მემამულენი, რომელთაც, დაიბრუნეს თუ არა ჩამორთმეული მიწები, მაშინვე შეუდგნენ ძველ წესების აღდგენას, დაიწყეს ძველებურად შშრომელ გლახის ტყავება და რბევა, ძველებურად აპირებდნენ მის ნაოფღარზედ პარპაშს.

მეოცდა ათე წლის მკათათვის რევოლიუციამ გლახკაცს გაუჩინა ახალი ბატონ-მბრძანებელი, უფრო მძღაერი და უფრო სასტიკი ვიდრე ბრწყინვალე თავად-აზნაურობა იყო—ბურჟუაზია. ამჟნ პოლიტიკურ ძალის ხელში ჩადგებისათანავე შშრომელ ხალხის წინააღმდეგ ახლის იარაღით გამოიღაშქრა. თუ ძველად გლახს თავად-აზნაურობა თავ-

ში კეტს ურაკუნებდა, უკანასკნელმა ვერცხლით შეუკრა კრიკა.

საფრანგეთმა XIX საუკუნის დასაწყისში კაპიტალიზტურ წარმოების განვითარების ხანაში შესდგა ფეხი, ე. ი. იმისთანა ხანაში, რომლის დროსაც მეტი ნაწილი საგნებისა მანქანებისა და დაქირავებულ სამუშაო ძალის საშუალებით მზადდება, და ეს საგნები მწარმოებელის-მუშის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად კი არ მიდის, ქარხნის პატრონის-კაპიტალისტის ჯიბის გასავსებათ იყიდება. მისვლა-მოსვლის გაუმჯობესობამ საერთაშორისო ვაჭრობა მეტის მეტად გააძლიერა და უკანასკნელმა წარმოების გადიდება გამოიწვია. ევროპის სხვა და სხვა ერთა შორის დაიწყო ქიშპობა, კონკურენცია, თვითეული მათგანი სცდილობდა უფრო იაფად დაემზადებინა საქონელი და სხვა ხალხისათვის მყიდველი წაერთმია.

მე-XIX საუკუნის ნახევარში კაპიტალიზმმა წვრილ მიწის მფლობელობას საფრანგეთში ძირი შეუკრია. გლეხ-კაცს ერთად ერთი იმედი—მიწა ფეხქვეშ ეცლებოდა. საქარხნო წარმოებამ ბევრი დარგი შინად-მრეწველობისა, რომელიც უწინ გლეხისთვის ფულის საშოვნელ წყაროს შეადგენდა, შთანთქა და ამით გლეხს ფულის შოვნა კიდევ უფრო გაუჭირდა. ამას ზედ დაერთო გადასახადების მომატება და ახალი მოთხოვნილებანიც, რომელთაც წინად მშრომელი გლეხობა ან სრულებით არ იცნობდა და თუ იცნობდა, თვითონვე შინაურ მრეწველობის საშუალებით იკმაყოფილებდა.

მაგრამ მარტო ამით არ თავდება კაპიტალიზმის გავლენა სოფელზე. მან მიწად-მოქმედებაშიაც (რასაკვირველია, მსხვილ მამულებში) სამანქანო წარმოება შეიტანა. ამით მუშაობის ნაყოფის რაოდენობაც გაბევრდა და გაიფუდა კიდევ. მე-XIX საუკუნის ნახევრიდან პურის ფასი სისტემატიურად ეცემოდა. ამის მიზეზი უფრო მისვლა მოსვლის გაუმჯობესება იყო, რამაც შესაძლებელი გახდა პურის შემოტანა ამერიკიდან და ინდოეთიდან, სადაც მისი მოყვანა ძლიერ იაფად ჯდება.

ამ გვარად, კაპიტალიზმმა, რომელმაც გლეხს თავის მოთხოვნილებათა შინაურ წარმოებით დაკმაყოფილების შექცება წაართვა, გამოიწვია ფულის საჭიროების თანდათანა ზრდა, გლეხს მოუხბო ეს შემოსავალი, რომელსაც შინაური მრეწველობა აძლევდა და მაწის ნაყოფის გააიფა.

მხოლოდ ერთის საშუალებით შეეძლო გლეხობას ამ აუტანელ მდგომარეობისაგან თავი დაეხსნა, ეს საშუალება იყო წარმოების გაფართოვება. მაგრამ რაგვარად? ნახნავის გადიდება მიწის სივიწროვის გამო შეუძლებელი იყო, მამულის უკეთესად მოწყობისათვის საჭიროა ხელოვნურად მოშენებული სასუქი, მანქანები, კარგი ჯიშის საქონელი, — მოკლედ რომ ვსთქვათ, საჭიროა თანხა და ეს უკანასკნელი კი გლეხს არ გააჩნდა.

ამ გვარად კაპიტალიზმის განვითარებით მესაკუთრე გლეხის მდგომარეობა უარესდებოდა და არა თუ მარტო ბურჟუაზიის კეთილის მსურველთ,

ზოგიერთ ხალხის მეგობრებსაც კი ამ გაჭირვებიდან ხსნის იმედი არა ჰქონდათ. და ამ ხალხის მოსარჩლეებმა აუცილებელ „ისტორიის კანონის“ წინაშე მუხლის მოდრეკა და დამორჩილების საქიროების აღიარება-ლა მოახერხეს.

საფრანგეთის მუშათა პარტიის ერთმა ლიდერთაგანმა, ეან ჟორესმა, ამ რვა წლის წინად, დეპუტატთა პალატაში, ამ გვარ სიტყვებით დაასურათა ფრანგ გლეხის მდგომარეობა:

„მიწად მოქმედება, — ამბობდა იგი, — მეტი სვეტ კრიტიკულ მდგომარეობაშია. თუ მას უნდა რომ იცოცხლოს, თუ უნდა რომ მსოფლიო კონკურენციას და ფასების დაცემას ებრძოდოს, იძულებულია კარი გაუღოს მშობრავ კაპიტალს და საშველად მოიწვიოს. მაგრამ, თუ მიწად მოქმედება ამ საშველს მიმართავს, თუ იგი სესხის აღებას დაიწყებს, თუ მწარმოებელი სასუქის შესაძენად, უკეთეს ჯიშის ვაზის საყიდლათ და საერთოდ წარმოების გასაუმჯობესებლად იძულებულია კაპიტალს მიმართოს, ეს უსათუოდ ახლო მომავალში მიწაზედ კერძო საკუთრების, კერძოთ, გლეხის საკუთრების მშობრავ კაპიტალის ხელში გადასვლას გამოიწვევს.

ამ გვარად, ბატონებო, მიწად მოქმედებას ასეთი საშიში კითხვის გადაწყვეტა სჭირია: ან იგი არ მიმართავს კაპიტალის ძალას, და უფულოდ წინ ვერ წავა, ვერ განვითარდება და მსოფლიო კონკურენციისაგან დაილუპება, ან მიმართავს კაპიტალს, მის დახმარებით გადარჩება, გადარჩება, მაგრამ...

ზაიყლაპება. და ეხლა მიწის გლეხის საკუთრებას შეუძლიან გაქრობის ორ ფორმაში მხოლოდ ერთი ამირჩიოს: ან უნდა გაჰქრე უსახსრობით, ან ფინანსებისაგან და მშობრავ კაპიტალისაგან“.

მაგრამ, თუ სუეველა, ხაღხის მტკრავ და მოეკარგე, დაემორჩილა კაპიტალიზმის დაუმარცხებელ ძალას, არ დაემორჩილა მას მხოლოდ თავთ გლეხი. ლატაკი, ყველასაგან მიტოვებული, ბრძოლისათვის საუკეთესო იარაღს, მეცნიერებას და ტექნიკას მოშორებული, იგი ცარიელი ხელით გამოვიდა კაპიტალიზმთან საბრძოლველად და ამ ბრძოლაში მხოლოდ თავის დაუღალავ მხნეობით, თავის ყველაფრის ამტან ქედით იმედოვნებდა, მარტო თავის საკუთარ აზრით და მიხვედრილობით ხელმძღვანელობდა. და თუ, ნახევარ საუკუნის განმავლობაში სასტიკ და შეუბრალებელ ბრძოლიდან ჯერ ძლევამოსილი არ გამოსულა, არც კაპიტალიზმის სიმძლავრისაგან დამარცხებულა. ეს უკანასკნელი გარემოება-კი შეგვიძლია გლეხს შესამჩნევ გამარჯვებად ჩავეუთვალოდ.

IV.

საფრანგეთის მწერლები ხშირად ახასიათებდნენ ფრანგ გლეხს, ამ დახასიათებაში თანამედროვე გლეხის ტიპს ისინი ძლიერ შავ-ბნელ ფერადებით ასურათებდნენ. გლეხი, იმათის აზრით ინდივიდუალისტის, გულჩახურული და ძუნწია. ექვიანება ღ ეგო-

იზმი ძვალრბილში აქვს გამჯდარი. მისთვის ერთამდ-
ერთი მისაწდომი გრძნობა, რომელსაც მთელი მი-
სი არსება შეუპყროა, საკუთრების სიყვარული და
მის გაფართოების მისწრაფებაა. მთელი თავის არ-
სება მას მიწის ნაგლეჯისათვის შეუწირია; მთელ-
თავის აზრს და გონებას საკუთრების გასაფართოვე-
ლად ფულის მოგროვებას ანდრამებს. წელს იწ-
ყვეტს აუტანელ მუშაობით, ელემენტალურ მოთ-
ხოვნილებებს არიკმაყოფილებს, იქარწყლებს და გუ-
ლშივე იკლავს უღრმესს გრძნობებს: მშობლების
და კოლშვილის სიყვარულს, მეგობრობას; იგი არ
შეუშინდება იმასაც კი, რომ თავის მშობელ დედ-
მამას სიძვილით სული ამოართვას, საკუთარი შეი-
ლები სახლიდან გააძევოს. მთელი მისი სულიერი
და გონებრივი ძალა მხოლოდ მიწას დაუმონავებია.
მიწის სიყვარული, რომელიც ფულისთქმად, მანიალ
გადაექცევა ზოლმე, ახშობს მასში ყველა ადამიანურ
და მოქალაქობრივ გრძნობებს.

აი, ამგვარად გვიხატავს გლეხის ტიპს საფრან-
გეთის მწერალთა მეტი წილი და მათ შორის ზო-
ლაც თავის რომანში „მიწა“-ში.

ნუ თუ მართლა ასეთია საფრანგეთის გლეხი,
რომლის მძლავრ მხარ-ბეჭხედ აშენდა საფრანგეთის
მღელვარე ისტორია მის მაღალ კულტურით და
ბრწყინვალე ცივილიზაციით, რომელიც უზრდიდა
და ეხლაც უზრდის საფრანგეთს გამოჩენილ მწე-
რალთ, მეცნიერთ და საზოგადო მოღვაწეთ, რო-
გორც, მაგ., პრუდონი და პასტერი, გამბეტტა და
კლემანსოა.

ექვი არ არის, რომ ამ დახასიათებაში ნაჩვენებია მხოლოდ ბნელი მხარეები, და ნაჩვენებია ძლიერ გულ-ცივად და მოუხეშავად. ამის ერთი უმთავრესი მიზეზთაგანი ის არის, რომ გლეხის ცხოვრებაზედ სწერდა ისეთი ხალხი, რომელიც სრულებით არ იცნობდა სოფელს, რომ საფრანგეთში არ დაბადებულა არც ერთი ნამდვილი ხალხური მწერალი. ფრანგებს ჰყავდათ ეორუ-ზანდი და მიშლე, მოპასხანი და ზოლა, მაგრამ ისეთი მწერალი, რომელიც გაქვნილი იყვეს ხალხის სიყვარულით, რომელსაც გაშმაგებით სწყუროდეს ხალხის ცხოვრების ძირითადი თვისებების შესწავლა, მისდებდა აზრის და მიმართულების შეგნება, სრულებით არ მოეპოვებათ. საფრანგეთში გლეხობაზე სწერდნენ უმთავრესად „უცხონი უცხოთათვის და ხშირად მშრომელ ხალხის მტრები მის მტერთათვის“. ამიტომაცაა, რომ გლეხის დახასიათება მათ ნაწერებში მეტის-მეტი ზერულე, გულ-ცივი და მოუხეშავია. თითქმის არც ერთი მათგანი არ ჩაჰფიქრებია იმ კითხვას, თუ რათ არის გლეხი კონსერვატორი, ექვიანი და გულ-ჩახვეული? რა მიზეზია, რომ გლეხის მთელი გრძნობა და მისწრაფება მის საკუთრებას, მზრის პატარა ნაგლეჯს დაუშონავებია? ეს კითხვები ხომ გულდასმითი ყურადღების ღირსნი არიან!

მე-7 თუ ზოგიერთი მხარეები ფრანგ გლეხის ხასიათისა ლიტერატურაში სწორედ არის, ნაჩვენები, არაფიქარი უფლება არა გვაქვს ეს მხარეები მის დახასიათის ძირითად თვისებებად ჩავთვალოთ, რად-

განაც ისინი სამიწად-მომქმედო მუშაობით კი არ შექმნილან, კულტურულ კლასთა ზედგავლენით არიან გამოწვეულნი. გლეხის ექვიანობა და კონსერვატორობა წარმოსდგება იქიდან, რომ კულტურულმა კლასებმა თვისდამი ნდობა არ ჩაუნერგეს და არც შეეძლოთ ჩაენერგათ, რადგანაც სულიერ ძალთა განვითარებისათვის არც სახსარი და არც შეძლება არ მისცეს. ის გარემოება, რომ გლეხმა მთელი თავის ძალდახე შეაწას შეაღაა, რომ ავი მიწას ებღაუჭება, თავისდაცვას ინსტინქტისაგან წარმოსდგება. მარტო თავის საკუთარი მიწის ნაგლეჯი მიაჩნდა მას ერთად ერთ მეგობრად და მფარველად; ისეთ მფარველად, რომელიც არას დროს მას არ მოატყუებს, არ უღალატებს, გამარტოვებულად და უშეველელოდ არ დასტოვებს, სიმშლით სიკვდილის საშინელს აჩრდილს პირის-პირ არ წაუყენებს.

დიდმა რევოლუციამ გლეხს იმედები გაუცრუვა, მიწას მუშას მიწა არ არგუნა, — და საფრანგეთის გლეხობამ ამ მძიმე ტვირთის თავის ზურგით ტარება გადასწყვიტა. მიჰყო ხელი აუტანელ, მუდმივ მუშაობას და ამით ნელ-ნელა, დღიური დღიურზედ საბატონო მიწების შესყიდვა დაიწყო; დაიწყო განხორციელება იმ საქმისა, რომელსაც საფრანგეთის ყველა მწერლებმა „გლეხთა-მიერ მიწის დაპყრობა“ უწოდეს. შესაძლებელია, გლეხობას თანდათან თავის საწადელისათვის მიეღწია კიდევ, წინ რომ ახალი მტრები არ გადალობებოდნენ, რომ მას არ დასჭირდებოდა ახალი ბრძოლა იმ საკუთრების

შესარჩენად, რომელიც ხელში ჰქონდა. იგი იძულებული იყო შესჩვეოდა და შესთვისებოდა ახალ ცხოვრების რთულ და ჩახლართულ პირობებს, რომელიც კაპიტალიზმში შექმნა. და, რასაკვირველია, გლებობა არ არის დამნაშავე იმაში, რომ ამ ძნელ საქმის განხორციელებისათვის იგი იძულებული გახდა მთელი თავისი გონებრივი და ფიზიკური ძალა მოეშველებინა.

საფრანგეთის ინტელიგენცია, მისი უფრო სინიღისიერი ნაწილიც კი, თუმცა წმინდის გულით ზრუნავდა მშრომელ ხალხის კეთილ-დღეობისათვის, მაგრამ, საჭიროების დაგვარად, ღრმად არ ჩაუფიქრდა გლების ფსიხოლოგიას, მის გონების მიდრეკილებას. იმის მაგივრად, რომ გლებს დამოუკიდებლობისათვის და მიწისათვის ბრძოლაში მიშველებოდა, იგი შეუშინდა მის ჩამორჩენილობას, ინდივიდუალისტობოდას, გლებობა რეაქციის საფუძვლად აღიარა, ბნელეთისადმი მისწრაფება დასწამა. ბოლოს ის-ღა მოიგონა, რომ მესაკუთრე—გლებს ახლო მომავალში აუცილებლად გაქრობა მოეღოს, რომ მის ალაგს უფრო ნაკლებად შეუპოვარი უმიწა-წყლო ბოგანო დაიქერს და ამ ფიქრებით დაიმედებულმა გული დაიმშვიდა.

მხოლოდ ამ უკანასკნელ დროში ინტელიგენტ-სოციალისტებმა შეიგნეს, რომ ეს აზრი შემცდარია, რომ გლებობაზედ ამ გვარ შეხედულებას უდი შედეგი მოჰყვება—და სხვა გვარ ტაქტიკას დაადგნენ.

V

საფრანგეთის გლებობა ცდილობდა დაულა-
ლავ მუშაობით და ყოველნაირ გაჭირვების ატა-
ნით მიწა ხელში ჩაეგდო, მაგრამ მუდამ მოწინა-
აღმდეგე პირობებთან ბრძოლა სჭირდებოდა, მუდამ
იმის შიშში იყო, ისიც არ დაეკარგა, რაც ებადა.
ამ საფრთხის ერთი მიზეზთაგანი იყო ის გარემოე-
ბა, რომ ოჯახის გაყრის დროს მამული ნაწილ-
ნაწილად იყოფოდა, ქუცმაცდებოდა. გლების სა-
კუთრების ამგვარ ბუნებრივ და აუცილებელ და-
პატარაებას მოსდევდა სილატაკე და ბოლოს მიწის
დაკარგვაც. მაგრამ ამ გასაჭირის თავიდან აცდენი-
სათვის გლები მალტუსის გულ-შემზარავ რჩევასაც
კი არ შეუშინდა. მამის სიკვდილის შემდეგ მამუ-
ლი მხოლოდ მაშინ ნაწილდება, როდესაც მემკვი-
დრე რავდენიშეა, მაგრამ თუ მემკვიდრე მხოლოდ
ერთია, მაშინ მამული მთლიანად მის ხელში გადა-
დის. გლებმაც გადასწყვიტა, ერთ შვილზედ მეტი
ალარ ჰყოლოდა... ეს საშინელი და სასტიკი „შემ-
ცირება შთამომავლობის რიცხვისა“ საფრანგეთის
გლებთა შორის იქამდის ჩვეულებრივი და გავრცე-
ლებულია, რომ შემდეგი ანდაზაც კი არსებობს:
„თავად-აზნაურობამ უფროსი შვილი მოიგონა, გლე-
ხობამ კი მხოლოდ დედის ერთა“.

მეორე, უფრო საყურადღებო მიზეზი, რომე-
ლიც გლების კეთილ-დღეობას ძირს უთხრის და
უმიწა-წყლოდ სტოვებს, არის სოფლის მცხოვრებ-

თა რიცხვის გამრავლება იქამდის, რომ მამული საწყობი აღარ ხდება. ეს ზედ-მეტ მუშათა რიცხვი, რომელთაც არა აქვთ არც თავის საკუთარი მიწა, არც საიჯარო მიწა ჰყოფნით, სულ მთლად სოფლის მუშას აწევება კისერზედ, რადგანაც მიწის იჯარას აძვირებს და, რაც უფრო საყურადღებოა, სამუშაო ხელფასს აცოტავებს.

უმიწაწყლო გლეხთა რიცხვის ძლიერ გამრავლებას, და ამის მიზეზით, სამუშაო ქირის დაკლებას ევროპის ზოგიერთ ქვეყნებში, მაგ. ინგლისში და პრუსიაში, ის შედეგი მოჰყვა, რომ მსხვილ მამულებში მიწადმოკმედებამ მალე მიიღო კაპიტალისტური ხასიათი, ე. ი. მსხვილ მამულებში დაქირავებულ სამუშაო ძალის, მანქანების და დიდ თანხების საშუალებით დაიწყო წარმოება. ამან გამოიწვია მიწის ნაყოფის შესამჩნევი გაიფება და მესაკუთრე გლეხთა გადატაკება და უმიწოდ დარჩენა. საფრანგეთის გლეხი კი ამ შემთხვევაში უკეთეს პირობებში იმყოფება. დიდმა რევოლუციამ განთავისუფლებულ გლეხს მიწა არ დააკარგვინა; მიწის მუშა უმიწოდ ქუჩაში არ დასტოვა; ამიტომაც კაპიტალისტურმა წარმოებამ სსსოფლო მეურნეობაში ვერ შესდგა ფეხი და ამ უკანასკნელს ამგვარად ისევ ძველებური ხასიათი შეერჩა. მსხვილ მამულებს უწინდებულად მოიჯარადრეები, ფერმერები და მონახვერები ამუშავებდნენ. მთელ XIX საუკუნის განმავლობაში გლეხოზა მთელის თავის ძალ-ლონით სკდილობდა სოფელი სამუშაო ხელის გადამეტებულ გა-

მრავლებისაგან გადაერჩინა და ყოველ წლივ აწვდიდა ქარხანას ასობით და ათი ათასობით სოფელში უსაქმოდ დარჩენილ მუშებს. ამ გარემოებას ის შედეგი მოჰყვა, რომ კასულ საუკუნის განმავლობაში, ქალაქის მცხოვრებთა რიცხვი თითქმის ექვსჯერ შეტაცდა ($2\frac{1}{2}$ მელიონის მაგივრად $14\frac{1}{2}$ მელიონი) და სოფლის მცხოვრებთა რიცხვი-კი დარჩა ისევე ის, რაც მე-XVIII საუკუნის დამდეგში იყო, ე. ი. ისევე 24 მელიონის.

მხვილი მემამულეები არამც თუ გადამეტებულ სამუშაო ძალას, რაც საჭირო იყო იმასაც-კი ვერა შოულობდნენ და გლეხის სოფლიდან ქალაქში გაქცევას უჩივოდნენ. ისინი ამაში სოფლის გარყვნას, და გლეხისაგან ხვან-თესვაზედ გულის აცრუებას ხედავდნენ. წვრილ-ფეხა გლეხობამ-კი ამ „გაქცევით“ ზურგი გაიმაგრა და გაღატაკებას გადაურჩა. გლეხობამ იმით, რომ მეტი სამუშაო ძალა სოფელში არ დასტოვა, მსხვილ მემამულეს არ მისცა შეძლება თავის მამულში მსხვილ-კაპიტალისტური წარმოება შეეტანა, საიჯარო გადასახადის და მიწის ფასის დაკლებას მიაღწია *) და ამასთან ერთად სამუშაო ხელფასის სისტემატიური ზრდაც გამოიწვია.**)

*) აი რა ვანსხვავებაა იჯარისა და მიწის ფასებისა 1882 და 1892 წლებში:

წელიწადი	იჯარა	ერთ ჰექტარ საშუალო მიწის ფასი
1882	— 62 ფრ. —	1,863 ფრ.
1892	— 54 ფრ. —	1,559 ფრ.

**) სოფელში წლიურად მომუშავენი იღებდნენ: 1862

ზოგმა ხელსაყრელ პირობებში, გლეხობის მხნეობამ, შეუპოვრობამ და თავ-განწირულებამ სასოფლო მეურნეობაში კაპიტალიზმის შექრა და განვითარება შეაჩერა, მაგრამ გლეხობა კაპიტალის არა პირდაპირ გავლენისაგან-კი მაინც ვერ იხსნა. მართალია გლეხის წვრილ საკუთრებას მეზობლად, გაუმჯობესებულ ტექნიკით და იაფ ფასიან მუშაობით შეიარაღებული მსხვილ-კაპიტალისტური წარმოება არ გაუჩნდა, მაგრამ, იმავე კაპიტალიზმის წყალობით, მიწის ნაყოფი მაინც ფასში დაეცა, რადგანაც შესაძლებელი გახდა იაფ-ფასიან პურის შორეულ ქვეყნებიდან შემოტანა.

გლეხობა გულ-მოდგინედ შეეცადა, რომ მიწა როგორმე გაენაყოფიერებინა და საწადელსაც მიადნო. თუ მე-XVIII საუკ. დამლევში საშუალო მიწა შემოსავალს ერთი ექვსათ იძლეოდა, ეხლა თითქმის ერთი თექვსმეტის ძლევა დაიწყო, მაგრამ პური ფასში ისე ძლიერ კლებულობდა, რომ მოსავალის ზრდა შემოსავალს ვერ აღიდებდა. მაგალითად წლიური საშუალო შემოსავალი ათის წლის განმავლობაში 1851—1861 წლამდის იყო 88,986,000 ჰექტოლიტრი პური; ერთი ჰექტოლიტრი პური 22 ფრანკი და 11 სანტიმი ღირდა—ამგვარად მთელი შემოსავალი გამოდის 1967 $\frac{1}{2}$ მილიონი ფრანკი (2 მილიარდი). ხუთი წლის გან-

წ.—356 ფრ. წელიწადში; 1882 წ.—324 ფრ.; 1892 წ.—360 ფრ.; ამგვარადვე იზრდებოდა მწყემსების და მოსამსახურეების ჯილდო.

მაგლობაში 1891—1895 წლამდის წლიური საშუალო შემოსავალი იყო 120.000,000 ჰექტოლიტრი, ერთ ჰექტოლიტრ პურის ფასი კი 16 ფრ. და 49 სანტიმი.—ეს შეადგენს ორ მილიარდზედ ცოტა ნაკლებს (1980 მილიონი), ე. ი. თითქმის წინანდელ რიცხვს. ასეთივე საქმე ემართებოდა მიწის სხვა ნაყოფსაც. ისიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ ამ 30—40 წლის განმავლობაში ხალხის მოთხოვნილებაც ძლიერ გაიზარდა.

გლეხს ცხოვრების სინამდვილემ ფრიად რთული და მძიმე საკითხი წამოუყენა; ამ საკითხის გადაწყვეტა ძველებურად შრომის და მხნეობის საშუალებით შეუძლებელი იყო და გლეხმაც ძალაუნებურად თავი ანება კარჩაკეტილობას, იძულებული გახდა უარეყო ზოგ-ზოგი თავის შეხედულებანი, ხსნა თავის გარშემო ეძებნა, ერთის სიტყვით, იძულებული შეიქნა მთელი თავის ცხოვრების წყობილება შეეცვალა. გლეხი ამასაც არ შეუშინდა.

სამრეწველო კაპიტალიზმის განვითარებას, ერთის მხრივ, მშრომელ ხალხისათვის სასარგებლო შედეგი მოჰყვა. იმის გარდა, რომ მან, საქარხნო წარმოებას განვითარებით მიწის მუშას ზედ მეტი სამუშაო ძალა, რომელიც სოფელში უსაქმოდ რჩებოდა, თავიდან მოაშორა,—გლეხს გაუღვიძა ახალი მისწრაფებანი და კარჩაკეტილობას თავი ანებებინა. ეორესმა ზემოხსენებულ სიტყვაში კაპიტალიზმის სოფელზედ გავლენის სურათი მეტად ნათლად და ღიღის ხელოვნებით წარმოგვიდგინა.

„კაცობრიობის ისტორიაში, — ამბობდა იგი, — არაფერი არ იკარგება, და მე არა მგონია, რომ საფრანგეთის გლახობასაც მისი ხანგრძლივი ტანჯვა ამოად დაეკარგოს. დიახ! სასარგებლოა, — მე არ შეშინია ტრიბუნიდან ამ სიტყვების თქმა, — სასარგებლოა, რომ გლახობა თავის მიწის პატარა ნაგლეჯზედ შორეულ და ფართო ეკონომიურ მოვლენათა წყალობით იტანჯებოდა. გლეხი მეტად დიდხანს ემონავებოდა ვიწრო და ბრმა ინდივიდუალიზმს, გლეხი მხოლოდ თავის პატარა მიწის ნაგლეჯს ხედავდა და ამის იქით არა გაეგებოდარა; ამ ქვეყნის დანარჩენ ცხოვრებასთან მას არავითარი საქმე არა ჰქონდა!....

„მაგრამ აი მის ნახნავ, ნაამაგარ ყანას, ბუნებრივ მოვლენათა მაგიერ, ეკონომიურ სოციალურ და ადამიანის ძალის გავლენის სიომ დაჰბერა; იგი ზნავს, სთესავს, მკის და თავის ოფლით მოყვანილი პური მახლობელ ბაზარზედ გააქვს. მაგრამ რას ხედავს! წლითი-წლობით ერთნაირად მუშაობს და მის მოყვანილ პურის, ღვინის, რძის და საქონლის ფასი კი სისტემატიურად ეცემა. მაგრამ ამ მოვლენას გლეხი ისე ჩუმათ, შეუშფოთებლივ, როგორც უწინ სეტყვას, გვალვას და ყინვებს, აღარ ემორჩილება. იგი გრძნობს, თუმცა ბუნდოვანად, მაგრამ მაინც გრძნობს, რომ ამ ფასების დაკლებას სოციალური ხასიათი აქვს, რომ მისი მიზეზი ადამიანია; და მას ყოველ მხრიდან დაჭინებით ეჩიჩინებიან სახელმწიფო მოღვაწენი, ფინანსისტები, ეკონომისტები და

ხალხის წარმომადგენლები, რომ მთელ დედა-მიწის ზურგზედ ამ ნახევარ საუკუნის განმავლობაში გასაკვირველი ცვლილება მოხდა; რომ ინდოეთის, სამხრეთ რუსეთის, დასავლეთ ამერიკის თვალ-გადაუწვდენელ მინდვრებზედ ხალხი მასავით მუშაობს, მაგრამ ეს მუშაობა იმას უფრო იაფად უჯდება; რომ მთელი ეს ნამუშავეარი მსწრაფელ-მოსიარულე გემების წყალობით აქეთ მოზღვავედა და მთელის თავის სიმძიმით მას—გლახს კისერზედ დააწვა. და ამგვარად, არა მარტო მის მოყვანილ პურის ფასი, არამედ თვით თავისუფლებაც, მის საკუთრების ბედობალიც-კი იმაზედაა დამოკიდებული, თუ დასავლეთ ამერიკაში ფერმერმა რავედენი პური დასთესა, თუ სამხრეთ ამერიკის და ავსტრალიის მაღაროებიდან რავედენი ოქრო ღ ვერცხლი ამოიღეს, თუ ინდოეთის ლატაკი მუშა რა ხელფასს იღებს და სხვა ქვეყნებში გადასახადები რაგვარად არის განაწილებული.

„და აი გლახის თვალწინ, თითქოს ჯანყიდან ერკვევაო, ჩნდება ნელ-ნელა შორეული ქვეყნები ღ ხალხები. ამასთანავე იგი მთელ კაცობრიობის სოლიდარობას ეხლა პირველად გრძნობს. მისი შეუგნებლობა, მისი სიხარბე, ეგოიზმი ღ კარჩაკეტილობა მჭრება და მის ნაცვლად გრძნობს, რომ მისი ცხოვრება სხვა ადამიანების ცხოვრებასთან მჭიდროდ არის შეკავშირებული. იგი ამჩნევს, რომ მისი ყანა დელავს და თავთავს ხრის სოციალურ განვითარების სიოსაგან ღ არა ბუნების შოვლენათაგან. და აქამდის განცა-

ლკვეებული და კარ-ჩაკეტილი გლები, ეხლა მთელ კაცობრიობის ცხოვრების მორევს უერთდება“.

მაგრამ ამ კრიზისს გლებზედ სხვა გვარი კარგი გავლენაც ჰქონდა. დაუპირდაპირდა თუ არა საერთაშორისო კონკურენციის საშინელს ქარტეხილს, ადამიანის წარმოების შეუჩერებელ ნიაღვარს, გლები მაშინვე მიხვდა, რომ მისი განცალკევება ძლიერ საშიშოა და დაიწყო გადასარჩენად საშუალების ძებნა; დაიწყო თავის ძალების ღ ენერგიის შეკრება და შეთანხმება. გლებმა ნათლათ შეიგნო—,რომ თავის დაცვისთვის საკმარისი არ არის მარტო მიწის საკუთრება,—და ფეხ ქვეშ გასამაგრებელს ნიადაგს თავის გარშემო საზოგადოებაში ეძებს. ამ გვარად კრიზისის ხანგრძლივმა გავლენამ გლები თანდა-თან ახალ აზრებს შეაჩვია და ახალ ცხოვრებისათვის მოამზადა.

VI

საფრანგეთის გლების დახასიათებაში, დაწერილია იგი ფრანგისაგან თუ სხვა ტომის კაცისაგან, გლების კერძო საკუთრების სიყვარულს და ყოველნაირ საზოგადო, საერთო საქმისადმი ზიზლის და სიძულვილის ჩვენებას ყოველთვის უმთავრესი ადგილი უჭირავს. მაგრამ გლების დამახასიათებელ მწერალთ ავიწყდებათ სხვა კლასების გავლენა გლებზე და უყურადღებოდ სტოვებენ ისეთ ფაქტებს, რომელიც კი მათ შეხედულებას არსებითად ეწინააღმდეგება. ამის დასამტკიცებლად ავიღოთ, მაგალი-

თად, გლეხის შეხედულება მიწის საზოგადო მფლობელობაზედ. შემოხსენებულ დახასიათებას რომ ყური ვუგდოთ, უსათუოდ უნდა გვეფიქრა, რომ საფრანგეთის გლეხობა დიდი ხანია სცდილობდა მიწის-მფლობელობის ამ ფორმის გაქრობას; მაგრამ ფაქტები კი ამტკიცებენ, რომ საფრანგეთში მიწის საზოგადო მფლობელობის ძალით გაქრობას გლეხი კი არა მმართველი კლასები სცდილობდნენ; მაუხედავად იმისა, რომ რევდენიმე საუკუნის განმავლობაში ამ ფორმას სისტემატიურად და ენერგიულად ძირს უთხრადნენ, იგი მაინც სრულიად არ გაქრა, და კხდაც საფრანგეთის სხსნავ-სათეს მიწების 9⁰/₁₀ გლეხთა საზოგადო კუთვნილებას შეადგენს.

„მიწის საზოგადო მფლობელობამ საფრანგეთში,—ამბობს ნ. კუდრინი ერთს თავის წერილში^{*)}, რომელიც საფრანგეთის საგლეხო კითხვას შეეხება,—ბევრნაირ ჭირ-ვარამს გაუძლო: XVI და XVII საუკუნეში ფეოდალებისაგან მიწის უსამართლოდ ხელში ჩაგდება; XVIII საუკ. ბურჟუაზიულ იდეების გავრცელება; კონვენტის 1793 წლის დადგენილება, რომელიც აკანონებდა, რომ საზოგადო მიწა უნდა დაყოფილიყო მცხოვრებთა შორის, თუ ამას ერთი მესამედი მოითხოვდა; 1813 წლის კამონი, რომლითაც ნაპოლეონმა საზოგადო სამფლობელო მიწების ერთი ნაწილი ომებისაგან დაცარიელებულ

^{*)} იხ. „საგლეხო საკითხი საფრანგეთში“, «Русское Богатство» 1900 წ. № 1.

ხაზინას გადასცა და ამას სახელმწიფო სესხი უწო-
და და სხვა და სხვა. მაგრამ, მიუხედავად იმისა,
რომ საზოგადო მიწის გლეჯდნენ და ასახიჩრებდნენ,
ძალით ან მოტყუებით საზოგადოებას სტაცებდნენ;
მიუხედავად იმისა, რომ მიწის მფლობელობის ეს
ფორმა ყოველნაირ სამართლიან და უსამართლო
კანონების გამოსაცდელ საშუალებად მიაჩნდათ, მას
მაინც ესეღაც მთელი საფრანგეთის ტერრიტორიის მე-
თერთმეტედი ნაწილი უჭარავს და ბოლო 15 წლის
განმავლობაში მის სიფრცეს ერთი ნახევრიც არ დაჰქვლე-
ბია. საყურადღებოა, რომ სოციალურ კითხვის ამ
გვარმა გამწვავებამ ბურჟუაზ-კი აიძულა მიწის კერ-
ძო საკუთრების ფორმისათვის კრიტიკულის თვალით
შეეხედა და მიწის გასაზოგადოებრივობისათვის
მეტი, ვიდრე ამ კლასის წარმომადგენელს შეშვე-
ნის, ყურადღება მიექცია.

ამასთან ერთად სოციალისტურმა პარტიებმაც
მიწის გასაზოგადოებრივობა სამიწადმომქმედო ურ-
თიერთობის გაუმჯობესებისათვის საუკეთესო იარა-
ღად სცნეს და არა მარტო არსებულ თემების (ОТ-
ШИНЬ) დაცვას, ახლების შექმნასაც-კი სცდილობენ.

მაგრამ გლეხმა კაპიტალიზმის გავლენის წინა-
აღმდეგ ბრძოლისათვის მიწის გასაზოგადოებრივო-
ბის გარდა სხვა იარაღიც გამოსძებნა. ეს იარაღი
სულ უბრალო ფორმაა საზოგადოებრივ თანხმობის
და ურთიერთ დახმარების განხორციელებისა. ეს
ფორმა ნებას აძლევს გლეხს ისევ მესაკუთრედ დარ-
ჩეს და ამასთან ერთად უმაღლეს კულტურის შე-
მოსატანად, მოწინააღმდეგე პირობებთან საბრძოლ-
ველად და კანონმდებლობაზედ გავლენის შესაძლებ-
ლად საჭირო იარაღს ხელში აძლევს. ამ ფორმას სა-
მიწადმომქმედო კავშირები — სინდიკატები ჰქვიათ.

სულ 17 წელიწადია, რაც საფრანგეთში ეს სინდიკატები გაჩნდა და ამ მოკლე ხანში დიდძალი მუშა ხალხი შეკავშირდა, სინდიკატების რიცხვმაც შესამჩნევად იმატა და, იმედია, რაც დრო გავა ეს რიცხვი უფრო და უფრო გაიზრდება. პირველი სინდიკატები გაჩნდა 1848 წელს, როდესაც დემუტატთა პალატამ გამოსცა კანონი, რომლითაც ნებას რთავდა მოქალაქეთ შეგდგინათ ისეთი საპროფესიონალო სინდიკატები, რომელთაც მიზნად ექნებოდათ განსაკუთრებით ეკონომიური, სამრეწველო, საკომერციო და სამიწადმოქმედო ინტერესების შესწავლა და დაცვა. (1848 წ. 21 მარტის კანონი). ამ აზრის პირველ მქადაგებლად და გამაფრცხლებლად პროვინციის ინტელიგენცია გამოვიდა, და გლახობაც ამ პირველ ცდას გულ-მხურვალედ დაუხვდა. საფრანგეთის ყველა კუთხეებში გაჩნდა სინდიკატები და მათი რიცხვი წლითი-წლობით გასაკვირველ სისწრაფით იზრდებოდა. 1884 წელს სულ ხუთი სინდიკატი იყო დაარსებული, ექვსი წლის შემდეგ 1890 წ. სინდიკატების რიცხვი 648 გახდა, წევრებისაკი, 234,234. 1899 წლის დასაწყისში მათ რიცხვმა ერთი სამაღ იმატა და წევრების რიცხვაც თითქმის 1/2 მილიონამდის ავიდა (491,692). 1899 წლის დამლევში სულ 2,133 სინდიკატი იყო ჩაერთიანებული ამ ანბრედ პოლიტიკულ სინდიკატებს აქვს დასახული ძლიერ ფართო მიზანი, რომელიც გლახის ცხოვრების ეკონომიურ, სოციალურ, პოლიტიკურ და ზნეობრივ მხარეებს შეეხება. საერთოდ მათი მიზანი — მიწად მოქმედების ეკონომიური ინტერესების შესწავლასა და დაცვაში გამოიხატება და ეწოდება ამგვარად ნაწილდება: 1) მიწად-მოქმედების ნაკლულფევანებათა შე-

სწავლა; მათ თავიდან ასაცილებლად საჭირო პროექტების წარდგენა მთავრობისათვის და ამ ზომათა პალიატაში დაცვა; 2) სამეურნეო ცოდნის გავრცელება ლექციებით, ბროშიურებით, ბიბლიოიექცებით და საერთოდ ყველა გამოსადეგ საშუალებით ხალხში; 3) სასარგებლო მცენარეების, მოშენების გაუმჯობესებულ, სასუქის, მანქანების და სამუშაო იარაღის გავრცელების ცდა, რათა მშრომელს მუშაობა გაუადვილდეს, ხარჯი შეუმცირდეს და წარმოება გადიდდეს; 4) შექმნა იმ გვარ დაწესებულებათა, როგორც, მაგალ., საერთო წარმოება და ვაჭრობა, დამხმარებელი და საპენსიო კასები, უბედურ შემთხვევისაგან დამზღვევი საზოგადოებებია და სხვ.; 5) მიწის ნაყოფის ყიდვა-გაყიდვის დროს შესამავლობა და ცდა, რომ სინდიკატების წევრებს შეეძლოს სასუქის, თესლის, სამუშაო იარაღის და საქონლის იაფ-ფასად შექმნა; 6) თვალყურის დევნა, რომ პროდუქტები, რომელთაც სინდიკატის წევრები ჰყიდიან ან ჰყიდულობენ, გაფუჭებული და ნარევი არ იყვეს; 7) იმ კითხვებზედ, რომლებიც კი მიწის წარმოებას შეეხება, სინდიკატის წევრთათვის პასუხის და რჩევის უფასოდ მიწოდება; 8) წევრთა შორის ყოველ ნაირ ამხანაგობების, დამხმარებელ და დამზღვევ საზოგადოებების დაარსება; საერთოდ შექმნა იმგვარ დაწესებულებათა რომლებიც წევრების ყოველ მხრივ განვითარებას და მათ მდგომარეობის გაუმჯობესებას ხელს შეუწყობს.

უნდა ვთქვათ, რომ ეს პროექტები მართო ქალაქებზედ არ დარჩენ. ამ 12—13 წლის განმავლობაში საფრანგეთში მიწად-მოკმედეების საქმემ სინდიკატების წყალობით შესამჩნევად წინ წაიწია. ეს-

ლანდელ სინდიკატებს შერეული ხასიათი აქვთ. მსხვილ ღ საშუალო შემამულეებთან ერთად წევრებად წვრილი მესაკუთრენი, ფერმერები ღ მონახევრებიც ითვლებიან. სინდიკატებში შესვლა შეუძლიანთ მუშებსაც, მაგრამ ისინი ამ უფლებით არას დროს არ სარგებლობენ. სინდიკატების ამ გვარი ხასიათი და ის გარემოება, რომ საქმის დამწყობად, ხელმძღვანელად უმთავრესად მსხვილი შემამულენი, არისტოკრატები, გრაფები და ბარონები არიან, — სინდიკატების ყოველ-ნაირ მოქმედებას სულ სხვა დაღს ასვამს და გლებსაც ნაკლები სარგებლობა გამოაქვს. სინდიკატებს არ შეუძლიანთ გლებობას „მიწის დაპყრობაში“ უშველონ, არ შეუძლიანთ მიწის მსხვილ და წვრილ წარმოებათა შორის სამართლიანი ურთიერთობა დაამყარონ. ამ კავშირების სარგებლობა მიწად-მოქმედების მხოლოდ იმ მხარეებში სჩანს, სადაც მსხვილ და წვრილ შემამულეთა ინტერესები ერთმანეთს შესამჩნევად არ ეწინააღმდეგებიან, ე. ი. მხოლოდ წარმოების გაუმჯობესებაში, გაფართოვებაში და გაიაფებაში. მსხვილ შემამულეთათვის იმიტომაც ხელსაყრელი ეს სინდიკატები, რომ უკანასკნელთა საშუალებით მათ შეუძლიანთ მთავრობას $\frac{1}{2}$ მილიონ გლებთა სახელით მიმართონ და სასურველი კანონები გამოაცემინონ. სინდიკატების დიდი მნიშვნელობა გლებობისათვისკი იმაში მდგომარეობს, რომ წვრილ მიწის წარმოებაში ყოველგვარი გაუმჯობესება შეაქვს, ტენიკის ღ მეცნიერების სარგებლობას მისთვის მისაწოდმად ხდის და ამ გვარად წვრილ მესაკუთრე გლებს საშუალება ეძლევა თავისი მატარა და დარაბი წარმოება დიდ თანხას დაუხარჯავად გააინტენსიუროს.

ის გარემოება, რომ სინდიკატებს მსხვილი შე-

მამულენი ხელმძღვანელობენ და მათი გლეხისთვის მნიშვნელობა შეკვეცილია, — არც ისე დიდათ საფიქრელია, როგორც ეს ზოგიერთებს ჰგონიათ. აქ საყურადღებო და დიდმნიშვნელოვანი ის არის, რომ გლეხმა თავი ანება კარჩაკეტილობას, ინდივიდუალიზმს და ხსნას სხვა მიწის მუშებთან ერთად საზოგადო მუშაობაში ეძებს და ამ გვარად საამხანაგო, საკავშირო მოქმედების სარგებლობა ნათლად შეიგნო. შემდეგში თვით ცხოვრება ასწავლის მას თუ ეს იარაღი, ეს შეკავშირებული და შეთანხმებული ძალა რას მოანდომოს. ბელგიაში ამგვარი მოძრაობა ქალაქშიც და სოფელშიაც კლერიკალებმა დაიწყეს, მაგრამ ეხლა კი ამ მოძრაობამ სულ სხვანაირი ხასიათი მიიღო და მისი ხელმძღვანელობა სოციალისტურ პარტიის ხელში გადავიდა. საფრანგეთშიაც ამასვე უნდა მოველოდეთ.

VII

ამ წერილის თავში ჩვენ დავუპირდაპირეთ საფრანგეთის გლეხის მდგომარეობა XVIII საუკუნის დამლევში მის თანამედროვე მდგომარეობას. რომ უფრო გასაგები იყვეს ეს შედარება, რომ უფრო დანამდვილებით გავიგოთ უმჯობესდება თუ უარესდება გლეხის ყოფა-ცხოვრება, საჭიროა ამ უკანასკნელ წლების განმავლობაში შეკრეფილ რიცხვებზედ შევჩერდეთ. ვნახოთ გლეხთა მიწის მფლობელობაში და სოფლის მცხოვრებთა შორის ამ ოცდაათის წლის განმავლობაში (1862 წლიდან—1892 წლამდის რა ცვლილება მოხდა.

აი ეს რიცხვები (ამაზედ ახალი ცნობები ჯერჯერობით არ მოიპოვება):

	1862 წ.	1882 წ.	1892 წ.	1862 წ.—1892 წლამდე
1) რიცხვი მესაქუთრეთა, რომელნიც თავის მიწას მატრიათიონან ან დაქირავებულ სამუშაო ძალის დახმარებით ამუშავებენ	1.812,573	2.150,696	2.199,220	386,647
2) ფერმერებისა	1.035,369	968,328	1.061,401	26,032
3) მონახვერებისა	405,387	341,576	344,168	—
4) დღოუზად მომუშავეთა	2.008,747	1.430,687	1.210,081	—
5) მოსახლარეთა	2.094,777	1.954,251	1.831,174	—
			412,679	1.123,488
				710,809

მომატრიათიონან დაქირავებულნი.

ის გარემოება, რომ ამ ანგარიშით სოფლის მუშათა რიცხვს 700 ათასზედ მეტი დააკლდა, ჩვენ სრულიად არ გვაინტერესებს, რადგანაც ეს ელზას-ლოტარინგიის დაკარგვამ გამოიწვია (70 წლებში). ჩვენთვის საყურადღებოა მხოლოდ ის ცვლილება, რომელიც მიწის მომუშავე მცხოვრებთა განაწილებაში მოხდა. ამ ცხრილს რომ დაუკვირდეთ გავიგებთ, რომ ზემოხსენებულ ხნის განმავლობაში მესაკუთრე გლეხთა რიცხვს 400 ათასი მიემატა, უმიწაწყლო პროლეტართა რიცხვს ერთ მილიონზედ მეტი დააკლდა, მონახევრების ალაგი (მათ რიცხვმა 61,000 იკლო) მოიჯარადრეობის უფრო უკეთესმა ფორმამ—ფერმერობამ დაიჭირა და უკანასკნელთა რიცხვი 26,000 გახდა. ეს რიცხვები მშვენივრად გვიმტკიცებენ, რომ მარტო მესაკუთრე გლეხს კი არა, უმიწაწყლო ბოგანოსაც კი გულში მიწის სიყვარულის ნაპერწკალი უღვივის.

ზევით აღვნიშნეთ სოფლის მუშათა ხელფასი როგორ სისტემატიურად იზრდებოდა. მოვიყვანთ კიდევ რამდენიმე რიცხვს იმის დასამტკიცებლად თუ საფრანგეთის სოფლის კეთილ-დღეობა როგორ იზრდებოდა. კეთილდღეობის საუკეთესო მაჩვენებლად დახარჯულ ხორცის რაოდენობა ითვლება. 1862 წლის განმავლობაში თვითოეული სოფლის მცხოვრები ხარჯავდა—18,89 კილოგრ. ხორცს (კილოგრამში $2\frac{1}{2}$ გირვანქას უდრის); 1882 წ.—21,89 კილა.; 1892 წ.—26,25 კილ. (ამავე დროს ქალაქის თვითოეულ მცხოვრებზედ მიდიოდა 58,12 კილოგრამში).

ყველა ამით ჩვენ არ გვსურდა დაგვემტკიცებინა, რომ საფრანგეთის სოფელი მიწიერ სამოთხეს წარმოადგენს და რომ საფრანგეთის გლეხობას ყო-

ველნაირ სტიქიურ, ეკონომიურ და პოლიტიკურ განსაცდელთან გასწორება თავის ძალ-ღონით შეუძლიან, და ამიტომ არავის მოსარჩლეობა არ სჭირია. სრულიათაც არა.

საფრანგეთის გლეხობა მთელის საუკუნის განმავლობაში მიწისთვის და ეკონომიურ თავისუფლებისთვის შეუპოვრად იბრძოდა. ამ ბრძოლას, რომელმაც მშრომელ ხალხს მთელი ძალ-ღონე შეაკრეფინა, აუარებელი მსხვერპლი შეაწირინა, გლეხი აუტანელ მდგომარეობაში ჩააგდო, ჯერაც გათავებულად ვერ ჩავთვლით; ჯერაც არ შეგვიძლიან მშრომელ ხალხს გამარჯვება მივულოცოთ. ჩვენ მხოლოდ იმის დამტკიცება გვსურდა, რომ ამ ბრძოლაში გლეხი არ დამარცხებულა და ძლევა მოსილიც ბოლოს ის გამოვა. თუ უწინ მოუშაადებელი, გამარტოვებული და შეუკავშირებელი კაპიტალიზმის პირველს უმძლავრესს შეხლას მედგრად და შეუპოვრად დაუხვდა, ცხადზედ უცხადესია, რომ ეხლა, როდესაც გლეხობამ შეკავშირებას, შეერთებას მიჰყო ხელი, როდესაც მას საშველად პოლიტიკურმა და სოციალისტურმა პარტიებმა ხელი გაუწოდეს, უფრო აჩქარებულის ნაბიჯით გასწევს წინ თავის მიზნისაკენ, უფრო მალე ჩაიგდებს ხელში მიწას და დამოუკიდებლობას. და როდესაც ეს ცხოველი მიზანი განხორციელდება, როდესაც ეს ისტორიული საკითხი გადაწყდება, მაშინ — და მხოლოდ მაშინ გამოვა საფრანგეთის გლეხი ისტორიის და კულტურულ ცხოვრების სარბიელზედ და დაანახვებს კაცობრიობას თუ რას წარმოადგენს იგი და რის ვაკეთება ძალუძს.

მეძიონამ რევიზინ იუფრომ კიდევმარუდამ წიორ, ამ
თუ მანობდელე მიიხევა წამ წიორ აფ ამეცეფაონრავ